

Semmi

Kis Tibor

A színház, az irodalom, ha a legnemesebb hagyományait tekintjük, mindig tükör, méghozzá éles és kíméletlen. Átnézve néhány magyar és világirodalmi előzményt, azt a kérdést szeretném végigjárni, hogy mi az oka a Janne Teller-regény hihetetlen népszerűségének. Miért választotta oly sok gyermek és diákszínjátszó csoport előadása anyagául vagy kiindulópontjául?

Kedvenc témája az irodalomnak az, amikor egy gyermekcsoport egyedül marad: mire képes, milyen konfliktusokba sodródik. Már a XIX. században felvetődött a kérdés Verne *Kétévi vakáció*-ja kapcsán. Szelíd választ kapunk, a Briant–Doniphan ellentét majdhogynem romantikus módon talál feloldozást a „jó”, tehát Briant javára. Nem is foglalkozott vele gyermekszínpad rendszeresen, én egyetlen feldolgozást láttam Nagyvisnyón, Juscák Zsuzsa rendezésében.

A *Kétévi vakáció* XX. századi megfelelője Golding regénye, *A Legyek Ura*. Ennek a műnek már a kritikai fogadtatása is viharos volt. Több okból is. Nehezen bocsátották meg a kékvérű angol kritikusok a mű egyik záró mondatát: „Azt gondoltam volna, hogy egy csomó angol gyerek... jobb teljesítményre képes.”

Számunkra azonban nem ez fontos, hanem az, hogy a műben megjelenő agresszió vajon a szereplőkből táplálkozik, vagy a század második világegéséből menekülő gyerekek a felnőttek világából hozták. Akár így, akár úgy, ez a történet már sokkal inkább érdekelt a színpadot. A Bárkában Vidovszky György rendezte amatőr szereplőkkel. A közsínházi körülmények ellenére számomra mégsem ez a legemlékezetesebb előadás. Torokszorítóan szép és érvényes előadást rendezett belőle Farkas Ágnes, még a nyolcvanas évek végén. Az Alföld színpad is kísérletezett az anyaggal. Sajnos Várhidi Attila előadását nem láttam, de „szemtanúk” szerint talán még erősebb jelenlétű játékot készítettek a debreceniek. Én is próbálkoztam vele többször is (Zamárdi, Nagyvisnyó), sajnos nem találtam megfelelő „fogást” az anyagon.

Gyönyörű vonulat a katonaregény, melyben kiemelkedő magyar teljesítmény is található. Musil *Törless iskolaévei*, Llosa *A város és a kutyák*, valamint Ottlik *Iskola a határon* című műve. Közös vonása a három történetnek, hogy nem csak a riasztó külvilággal kell megküzdeni a kamasz hősöknek, hanem egymással, és a felnőttek által felépített hierarchiával is. Tragédiák, torz szexualitás, egészen a halálig elmenő konfliktusok teszik mérhetetlenül izgalmassá ezeket a történeteket. Sajnos nem láttam egyetlen előadást sem ezekből a történetekből. Egyetlen feldolgozásról tudok: Vidovszky György vitte színpadra a Bárkában Ottlik regényét.

Sajátos látásmód, ha gyermek vagy kamasz szereplő szemével láthatjuk azt a felnőtt világot, ami minden szép és jó elpusztítására törekszik. Itt is három kiemelkedő teljesítmény szeretnék megemlíteni. Kertész Imre *Sorstalanság*-a méltatlanul kevés említést kap a magyar irodalomban. Úgy tűnik, hogy még az első magyar irodalmi Nobel – díj sem tudja kellőképpen dagasztani a „nemzet keblét”. Jerzy Kosinszki *Festett madár* című regénye a leggyönyörűbb metafora, a legtalálhatóbb cím, amit csak ismerek. A főhős egyik gazdája madarakat fog be, és ha időnként szadista kedve úgy találja, befesti tollukat, és újra szabadon ereszti, hogy kedvtelve nézhesse, amint fajtársai nem ismerik fel, és ezért széttépik őket. Mindkét regényhős a második világháború elállatiasodott világában az egyszerű túlélésért küzd. Ajar *Előttem az élet* című regényének főhőse nagyon távolról talán *A hét krajcár* főszereplőjével rokon. Mindketten megpróbálnak úgy túlélni, hogy a túlélés legfontosabb eszközének a nevetést, a humort tekintik. A három regény egyike sem ihletett színpadi művet, de véleményem szerint „kötelező” rendezői olvasmányok, mert olyan mélységesen nagy emberismeretet sugároznak, amiből egy rendező nagyon sokat profitálhat.

Évek óta foglalkoztat a gondolat, hogy hogyan tudnám színpadra vinni Orson Scott Card remekművét, a *Végjáték*-ot. Ez is egy katonai iskolai történet, annyiban különbözve a fentebb említettektől, hogy a jövőben játszódik. Egy úrállomáson a súlytalanság állapotában gyermekekből álló hadtestek küzdenek meg egymással, s végén kiderül, hogy az utolsó összecsapás, melyben számítógépes szimulációval küzd a legjobb hadtest, nem szimuláció, hanem maga a véres valóság. A gyerekek szabadon küzdenek, mert azt hiszik, ez játék, nem lassítja, befolyásolja őket a vereség lehetőségének olyasfajta

tudata, hogy az vérrel és halállal jár. Csak a küzdelem végén derül ki számukra, hogy amit „játszottak” az maga volt a döntő csata, valóságos úrhajókkal, valóságos halálokkal, valóságos vérrel.

Érdekes színfolt a második világháborús irodalomban John Boyne regénye, *A csikos pizsamás fiú*. A kiskamasz főhős édesapja egy haláltábor vezetője. A kamasz kalandozásai során derül fény a tábor mibenlétére, az apa szerepére, és a tragikus végkifejlet mutatja meg a helyzet tökéletes abszurditását.

Színesíthetnénk a sort az utóbbi három év egyik legjobb teljesítményével, *Az éhezők viadalá*-val, vagy klasszikusokkal, mint a *Zabhegyező*, vagy a *Holt költők társasága*, de most nem ez a cél.

A fent említett műveket azért hoztam példaként, mert nagyon pontosan rámutatnak arra az egyszerű tényre, hogy az igazi gyermekirodalom nem selypít, nem dadog, hanem ugyanolyan fontos dolgokon gondolkodik, mint a valódi „felnőtt” irodalom. Sőt, igazából nincs is különbség: van jó irodalom, és van gyenge. Ki nem állhatom a Janikovszky-típusú kamaszlelek jeleneteket, ahol a felnőtt azt gondolja, hogy a gyerek azt gondolja... Sajnos, gyermekszínpadokon még most is nagyon sok gyenge, jellegtelen irodalommal találkozhatunk, és mint tudjuk, a darabválasztásnál már el lehet rontani az egész éves munkát.

Hol hát a helye a *Semmi* című műnek a XXI. század ifjúsági irodalmában? Miért volt fogadtatása körül akkora hisztéria Dániában? Hogyan értelmezhető az a kevés regénnyel megesett történet, hogy először betiltják, utána kötelezővé teszik?

Véleményem szerint a *Semmi* az ifjúsági irodalom legjobb hagyományaiból táplálkozik, friss, üde és brutálisan őszinte. Ez a brutális őszinteség tette véleményem szerint tiltólistára, majd sorolta a kötelezők közé. A történet az olvasó emberek számára közismert. Egy végzős nyolcadik osztály körül bonyolódik a cselekmény, akik közül kiválik Pierre Anthon, és megkérdőjelezi az egész közösség addigi értékrendjét, céljait, vágyait. Az osztály „veszi a lapot”, és arra az elhatározásra jut, hogy megbizonyítja Pierre Anthonnak, hogy igenis vannak értelmes célok, sőt, az életnek van igenis értelme. Pierre Anthon cinizmusa beleviszi a közösséget egy bizonyítási kényszerbe, egymást hergelik, egymástól követelnek egyre súlyosabb, egyre megalázóbb dolgokat, hogy a Fontos Dolgok Halmára telessék, amely majd meggyőzi Pierre Anthont arról, hogy az életnek értelme és örömei vannak. A közösség önmagát falja föl, amikor az osztály eljut arra a szintre, hogy képesek egymástól a legbizarrabb dolgokat is kérni. A történet brutalitása egy szüzesség elvesztésében és egy ujj levágásában csúcsonylik ki. Ezt már nem bírja el az osztály, és a szüzességét elvesztő Sofie vezetésével agyonverik Pierre Anthont.

Több dolog is a biztosíték körül babrál a konzervatív olvasónál. A gyerekek között leplezetlenül jelen lévő agresszió. A szexualitás, és annak módja. Azt is nehéz lehet elfogadni, hogy egy gyerekcsoportnak van egy olyan önálló, saját élete, ahová a felnőtteknek nincs bejárása, sőt, még tudomása sincs róla. Hogy lehet az, hogy a mi jól nevelt, aranyos, jól tanuló gyerekeink erre képesek lehetnek? Bizony, ez már nem az a világ, hogy én azt gondolom, hogy ő azt gondolja. Azért nem szerették ezt a történetet, mert őszinte és igaz. A figurák jól megrajzoltak, a történet belső logikája hiba nélküli. Nem utolsósorban egyetlen felnőtt sincs a regényben, aki segíteni tudna, vagy akarna a gyerekeknek. Van valami komoly baj a nevelésben ott, ahol jól szituált, jól tanuló gyerekek a felnőttek teljes kizárásával szeretnének számukra rendkívül fontos dolgot megoldani. És ezzel nehéz szembenézni.

A jó irodalom, a jó színház kérdéseket tesz fel, és nem vágyik arra a mindent tudó szerepre, hogy meg is válaszolja őket. A *Semmi* kapcsán a pedagógusok számára talán az lehet a fő kérdés, hogy hogyan kell úgy nevelni, hogy a mindenütt jelen lévő Pierre Anthonok provokációira másként válaszoljanak a gyerekek. És ezért kell ezt a történetet színpadra vinni, hogy a színpadon éljék át a közösségek a rossz válaszokat, ne a valóságban.

Teller regényének van még egy olyan jó tulajdonsága, ami különösen alkalmassá teszi diákszínpadra feldolgozásra. Adott egy nagyon pontosan felépített cselekményváz, melynek elemeit azonban nagyon könnyű „sajáttra cserélni”, így ötvözhető a gyermek és diákszínpad által olyannyira kedvelt életjáték és a regényadaptáció: így igazán minden csoport sajátja lehet az előadás.

Az elmúlt évadban négy feldolgozásban láttam a *Semmi*-t. Profiktól a Bábszínházban, gyermekszínjátzóktól két változatban is a Trefortban, valamint Komáromi Sándor rendezésében a Telesztérion Színházi Műhely előadásában. A mi játékunk (Fóti Figurások) az ötödik ebben a sorban. Úgy vélem, kevés művel történik meg az, hogy egy évadon belül annyi és annyiféle csoport tűzi műsorára.

2011-ben módomban volt végignézni a Weöres-fesztivál országos döntőjének összes előadását. A leginkább észrevehető tendencia a rendkívül erős társadalomkritika volt. Ez megjelent az életjátékokban

csakúgy, mint a mesefeldolgozásokban és bármilyen irodalmi adaptációkban. A Semmi ebbe a sorba állt be, szinte kapóra jött a rendezők számára. A gyerekek felnőnek, és tükröt tartva megmutatják nekünk, hogy becsaptuk őket, mert egy igazságtalan, képmutató, hazug világot építettünk számukra. Ebben az egész dologban csak egy igazán pozitív dolgot látok. Újra fontos lett a színház. Sajnos, nem elsősorban az előadások, hanem az igazgatói pályázatok kapcsán, de mégiscsak fontos. Egy jellemző példa: mindenki ismeri a jeles, vidéki drámatagozatos gimnázium negyedikesének történetét. A gyerekek létrehoztak egy előadást (Önmagával vívja) tanáraik segítségével, és a rendezők az iskola igazgatójától írásbeli figyelmeztetést kaptak egy jelenet miatt. Én láttam az előadást, semmi kivetnivalót nem találtam benne. A gimnázium igazgatója úgy adta a fegyelmet, hogy ő nem látta az előadást.

Ezt csak azért meséltem el, mert a Semmi dániai megjelenését követő viharok, és ez a sajátos magyar történet nagyon egybecsengenek. Bármit elvisel a hatalom, csak azt nem, ha szembesítik önmagával. És ez a Semmi igazi üzenete! Egész pontosan az, hogy nekünk, rendezőknek, drámapedagógusoknak vállalni kell a tükröt még akkor is, ha csúnyát, torzítást mutat. Nem szabad hagyni, hogy a gondolat, a rendezés, az alkotás szabadságába beleszóljon bárki, és a hatalom demagógiáját használva szabja meg, hogy mit, miért, mikor lehet... És így jöhet létre majd egy olyan iskola, ahol 11 éves gyerekeknek nem Janus Pannoniust nyomnak le a torkán, hogy utána majd számon kérjék rajta és tanárain azt, hogy miért nem szeret olvasni...

5-7-5

– óravázlat –

Zalavári András

Csoport: Az óra középiskola 11-12. évfolyama számára készült.

Hely: tanterem, széttolható bútorzattal

Időszükséglet: 90 perc

Téma: fiatalok kontra államgépezet

Fókusz: Mit tehet egy összetartó osztály annak érdekében, hogy visszakaphassa nyugdíjba kényszerült osztályfőnökét?

Tanulási terület: „Törvény és lelkiismeret. A szabadság rendje. Jogok és kötelességek. Erkölc és politika. A lelkiismeret és véleménynyilvánítás szabadsága. Felelősségünk magunkért és a világért. A cselekvés halaszthatatlansága.” (Az etika kerettanterv Ember és közösség témaköréből.)

Az óra hangsúlyozottan nem politizálni akar. A mai magyar helyzetből indul ki – éppen ezért, ha valaki évekkal később játsza, annak az akkori korhoz célszerű igazítania. A hatalom és a kisember (pláne diák) viszonya pártpolitikától függetlenül, minden korban vizsgálatra érdemes.

1. Narráció

Történetünk a 2013-as év vége körül játszódik, az ország *túlsó* csúcskében. Szereplői egy gimnázium 11. C osztályának tanulói. Minden tekintetben sokfélék.

Ancsa néni, az osztályfőnökük, vérbeli pedagógus. 1950-ben született (vagyis éppen betöltötte a hatvankettőt). Kora ellenére fiatalos, sportos. Magyar-történelem szakos tanár. Szenvedélye az irodalom és a természetjárás.

Az osztály igazi csapattá válását segítette, hogy

- a 3 év alatt 8 osztálykirándulásra és nyaranta egyhetes vízitúrára mentek el együtt;
- mindannyian megszerették az irodalmat (ha nem is feltétlenül az olvasást);
- különösen kedvelik a haikut, amely forma csak a háromsoros vers sorainak szótagszámát köti meg: 5-7-5.

2. **A tábla fölötti mottók** három éve változatlanok: